

**FAMÍLIA I TREBALL DE LA DONA A L'AGRICULTURA:
EL CAS D'OSONA I BAIX EMPORDÀ.**

Gemma Cànoves¹

RESUM: Família i treball de la dona a l'agricultura. El cas d'Osona i Baix Empordà

L'estructura familiar condiciona la dinàmica de l'explotació agrària, la qual ha d'analitzar-se tant des d'el punt de vista econòmic com des de la composició familiar que forma el grup de treball.

Per entendre aquesta dinàmica és necessària una anàlisi profunda de les relacions del gènere i de la divisió patriarcal en que es basa la família.

L'explotació agrària familiar és un marc idoni per estudiar la divisió del treball des d'una perspectiva de la dona.

PARAULES CLAU: *Dona, Explotació agrària, Estructura familiar, Perspectiva del gènere.*

ABSTRACT: Family and woman's work in the agriculture. A case of Osona and Baix Empordà

Family structure conditions the dynamyc of the farming, which must be analysed as from the economic point of view as from the family composition that forms the work group.

A deep analysis of the gender relations and patriarchal division in which family is based, is necessary for understanding this dynamyc.

Family farming is a suitable framework to study the work division from a women's perspective.

KEYWORDS: *Women, Farming, Family structure, Gender perspective.*

¹ Dept. de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona. 08193 Bellaterra.

Introducció

L'objectiu d'aquesta conferència se centra a analitzar l'activitat laboral que desenvolupen les dones agricultores en l'explotació agrària familiar. El nostre estudi s'ha realitzat en dues comarques de Catalunya: Osona i el Baix Empordà caracteritzades per un sector primari orientat a la ramaderia bovina i porcina.

A nivell teòric el nostre treball s'emmarca en les idees de la geografia del gènere. Un corrent de pensament que considera el factor gènere, és a dir, les diferències creades socialment entre els homes i les dones. Així la nostra investigació intenta destacar que l'explotació agrària familiar, s'estructura i reflecteix aquestes divisions socialment creades entre homes i dones i que existeix una divisió del treball clarament determinada pel gènere.

A nivell metodològic, l'estudi s'ha basat en dos sistemes de treball, que considerem complementaris en aquests tipus de temàtiques. Per una part hem realitzat una enquesta sobre un mostreig en les dues àrees d'estudi i per l'altre hem completat la informació amb una sèrie d'entrevistes en profunditat. A partir d'aquests resultats elaborem una tipologia de famílies amb l'objectiu d'establir les relacions que existeixen entre la composició de la família i la dinàmica agrària de l'explotació. Una de les hipòtesis de partida d'aquest treball ha estat analitzar si l'estructura de la família i les relacions de gènere que en ella es donen és un factor important per entendre la dinàmica i supervivència de l'explotació agrària familiar.

És de destacar que la necessitat d'elaborar una enquesta específica ha vingut forçada per l'escassetat de dades sobre el treball de les dones a l'agricultura, com demostren recents estudis (MAJORAL, 1988; GARCIA RAMON, 1989; SOLSONA, 1989). A la vegada hi ha una convicció personal sobre els avantatges del treball de camp en aquest tipus d'investigacions que posen de manifest la validesa dels estudis a petita escala que permeten aprofundir en temàtiques complexes i que difícilment es poden recollir en les estadístiques oficials. El estudi realitzat es va plantejar en torn a cinc punts d'anàlisi.

En primer lloc, demostrar que en l'explotació agrària familiar existeix una clara divisió del treball en relació als homes i les dones.

En segon lloc, analitzar si existeix una correlació entre les diferents composicions familiars i el major o menor dinamisme econòmic de les explotacions.

En tercer, constatar la dificultat que tenen les dones a identificar i diferenciar el treball domèstic (reproductiu) i el agrari (productiu), com a resultat de la estreta relació que existeix entre l'àmbit de la casa i l'explotació.

En quart, destacar l'infravaloració social i econòmica que té el treball de la dona, en tant que

socialment només es considera treball real el que és retribuït econòmicament, i en el cas de l'explotació es tracta de la producció de mercaderies i serveis amb destí a l'exterior.

Finalment, analitzar si la mateixa situació de subordinació que ocupa la dona en la institució familiar es reflecteix en l'explotació agrària. En aquest sentit argumentem que el treball domèstic i gratuït és similar al que realitzen les dones agricultores sota el nom d'ajudes familiars. Tots dos tenen l'objectiu de satisfer les necessitats reproductives de la família.

L'àmbit d'estudi

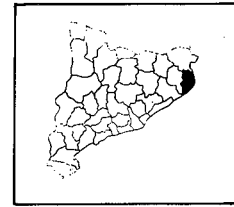
L'àmbit d'estudi d'aquest treball és l'explotació agrària familiar, en els dos aspectes que estructuraven aquesta organització. Així per un costat, les relacions de gènere que es donen en el si de la família, i per un altre, com aquestes relacions es reflecteixen en l'organització i divisió del treball agrícola en l'explotació.

Hem escollit l'explotació agrària familiar, perquè entenem que és en aquest grup específic on es confonen i interrelacionen les activitats productives i reproductives de les dones. I on el treball productiu queda invisibilitzat per les contínues tasques d'ajut que realitza la dona amb l'objectiu de proveir la família. En aquest sentit, ens ha interessat l'explotació agrària familiar com a organització que no es regeix per uns criteris estrictament productius, ja que les relacions de treball estan mediatitzades pels vincles socials i familiars. Així, entenem que el funcionament d'aquesta unitat de producció-reproducció no es pot explicar sota un prisma estrictament econòmic, sinó que també requereix entendre les relacions de gènere produïdes en aquesta institució social, que compleix un paper més enllà de l'estrictament productiu i on juguen una sèrie de factors socials, amb objectius més amplis, com és la perpetuació i transmissió del patrimoni a les generacions futures.

Per tant, l'interès per l'explotació agrària familiar com a objecte d'estudi ve explicat en funció de dues premisses.

En primer lloc, cridar l'atenció per part de la geografia de la importància de l'anàlisi de les relacions de gènere per entendre una estructura en la que es combinen els interessos productius i reproductius. I en segon lloc, argumentar la falsetat de l'estudi antagònic que contraposa família i economia, producció i reproducció i assumeix que sota el capitalisme, la casa i el treball representen dues esferes funcionalment i espacialment separades (WHATMORE, 1990).

Baix Empordà
Divisió Municipal

Municipis

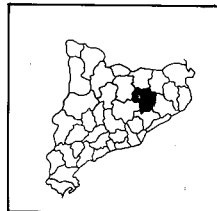
- 1 Aiguà
- 2 Bègur
- 3 Bellçaire d'Empordà
- 4 La Bisbal
- 5 Castell de Mar
- 6 Castell-Plaja d'Aro
- 7 Colomers
- 8 Corçà
- 9 St. Sadurn de l'Noya
- 10 Força
- 11 Fontanilles
- 12 Forçades
- 13 Garrigóles
- 14 Guaita
- 15 Jafre
- 16 Monistrol
- 17 Palau-sator
- 18 Palamos
- 19 Palau-sator
- 20 Pals
- 21 Partera
- 22 La Pera
- 23 Regencós
- 24 Rupià
- 25 Sta. Cristina d'Aro
- 26 St. Feliu de Guisola
- 27 Serra de Daró
- 28 La Tallada d'Empordà
- 29 Torrent
- 30 Torroella de Montgrí
- 31 Ullà
- 32 Ullastres
- 33 Ullastres
- 34 Vals i Hòvera
- 35 Vezós
- 36 Vilobru

— Limite Comarcal
— Limite Municipal

E. 1: 250.000

Fuente: Elaboración propia a partir Inventario Cartográfico de Catalunya, 1989

Osona
Divisió municipal

— Limite comarcal
— Limite municipal

E. 1: 250.000

Fuente: Elaboración propia a partir Inventario Cartográfico de Catalunya, 1987

La metodologia de treball: L'enquesta i les entrevistes en profunditat

El nostre estudi s'ha basat en la realització de 152 explotacions enquestades (74 al Baix Empordà i 97 a la comarca d'Osona) en base a un mostreig aleatori simple, a la vegada hem completat la informació amb l'execució de 10 entrevistes en profunditat que ens ajudaren a matisar i entendre bona part dels resultats de l'enquesta. Aquest material ha estat la base per poder arribar a establir una tipologia de Família, que permeti identificar en quin grau influeix la composició familiar en la dinàmica de l'explotació agrària familiar.

Així hem arribat a identificar a la zona de treball tres tipus de composició familiar. Les famílies han estat agrupades en Famílies Troncals, Nuclears i Desintegrades.

Anomenem famílies Troncals les famílies extenses que es caracteritzen pel nombre dels seus membres (a la família conviu entre 2 i 3 generacions). En aquest grup hem considerat tant les famílies en les que els fills -malgrat tenir edat de dirigir l'explotació- depenen, almeys jurídicament, de la generació anterior, com les famílies en les que la segona generació s'ha sobreposat a l'anterior. Hem considerat que aquest és un grup homogeni de família i que la principal característica és la convivència generacional, la qual cosa explica en part uns tipus d'explotació agrària i una dinàmica social dels seus membres clarament influenciada per les relacions jeràrquiques i patriarcals, amb una divisió del treball en funció del sexe i l'edat dels seus membres. A la vegada podem dir que es tracta d'una estructura de família residual caracteritzada per l'estreta vinculació que mantenen els seus membres amb el patrimoni familiar.

Les famílies Nuclears són les que en major mesura s'assemblen a la família urbana, on conviu exclusivament una generació composta per la parella i els seus fills. La nostra hipòtesi de partida és que aquestes famílies són les que observaran un comportament més dinàmic en relació a l'explotació agrària.

Les famílies Desintegrades, són les que es caracteritzen per presentar una composició familiar atípica. En aquest grup es troben les famílies sense descendència i amb membres en edat activa que han sofert un procés de desintegració del model troncal típic (convivència de dos o més germans, presència exclusiva de la parella sense descendència, vídua amb o sense fills que conviu amb una cunyada, i/o germana, etc.). Per altra banda en aquest grup hem inclòs aquelles famílies sense descendència present i en les que la major part dels membres que la componen (generalment és la parella de vells) no estan en edat activa i/o són pensionistes, la qual cosa ens dona un tipus d'estructura familiar molt poc dinàmica en relació a les activitats de l'explotació.

En funció d'aquestes característiques de l'estructura

familiar, hem dividit les 152 enquestes realitzades en la nostra àrea d'estudi amb la repartició següent:

	Nº Casos	%
Famílies Troncals	65	42.8
Famílies Nuclears	67	44.1
Famílies Desintegrades	20	13.2
TOTAL	152	100.0

L'elaboració de la tipologia de família s'ha fet amb l'objectiu d'establir les relacions que existeixen entre la composició de la família i la dinàmica agrària de l'explotació. Una de les hipòtesis de partida d'aquesta investigació era analitzar si l'estructura de família i les relacions de gènere que en ella es donen es un factor important a l'hora d'entendre la dinàmica i supervivència de l'explotació agrària familiar. Per tant, establir aquestes tipologies ens permet veure com es comporten les diferents estructures familiars en relació a una sèrie de paràmetres (dimensió de l'explotació, règim de tinença de la terra, nivell d'especialització agrària, etc.) relacionats amb la dinàmica de l'explotació.

En base a aquest supòsit hem realitzat una anàlisi de les característiques més destacades de les explotacions agràries en relació als tres tipus de família mencionats. A la vegada, hem escollit una sèrie de preguntes indicatives que ens permetin veure el comportament i la càrrega de treball productiu i reproductiu que realitzen les dones en les explotacions.

La dimensió de l'explotació en relació a la tipologia de la família

Analitzant la Taula 1 podem constatar que la mitjana dels totals de superfície indica que les explotacions amb unes superfícies majors són les que corresponen a les famílies Troncals (41.31 ha), en menor mida se situen les famílies d'estructura Nuclear (15.76 ha) i amb unes superfícies clarament inferiors estan les famílies Desintegrades (5.61 ha). Aquests resultats ens confirmen que les explotacions de major dimensió corresponen al tipus de família que hem identificat com Troncal. Aquests resultats es corresponen amb les impressions obtingudes en el treball de camp, ja que és en aquest tipus de família on es concentren les grans propietats de terres i on s'ha conservat amb major cura el patrimoni familiar a través de la figura de l'hereu.

Si ens fixem en el règim de tinença en relació a la tipologia de família (Taula 2), podem veure que a grans trets el percentatge de propietat de la terra és menor a mesura que ens allunyem de l'estructura de la família Troncal, en tant que el règim de parceria presenta la dinàmica contrària, és a dir és més important en les famílies de tipus Nuclear i Desintegrat.

Taula 1. Superfície total de les explotacions en relació amb el tipus de família

Superfície total					
	Casos	Mitjana	Desv.	Mín.	Màx.
BAIX EMPORDÀ					
Troncal	27	13.64	8.30	2	35
Nuclear	33	21.11	19.91	0	85
Desintegrada	14	5.48	4.06	1	15
TOTAL	74	15.43	15.36	0	85
OSONA					
Troncal	38	60.97	151.27	1	800
Nuclear	34	10.58	7.72	0	33
Desintegrada	6	5.89	1.70	3	8
TOTAL	78	34.77	108.09	0	800
TOTAL					
Troncal	65	41.31	117.51	1	800
Nuclear	67	15.76	15.81	0	85
Desintegrada	20	5.61	3.47	1	15
TOTAL	152	25.35	78.52	0	800

Font: Enquesta Cànoves (1990)

Taula 2. Règim de tinença de la terra en relació amb el tipus de família

	Explot.	Troncal % explot.	Explot.	Nuclear % explot.	Desintegrada Explot.	% explot.
BAIX EMPORDÀ						
Propietat	27	100.0	30	90.9	10	71.4
Arrendament	16	59.3	21	63,6	7	50.0
Parceria	2	7.4				
TOTAL	27	100.0	33	100.0	14	100.0
OSONA						
Propietat	19.0	50.0	13	38.2	2	33.3
Arrendament	11	28.9	7	20.6	1	16.7
Parceria	11	28.9	18	52.9	3	50.0
Altres	1	2.6	1	2.9		
TOTAL	38	100.0	34	100.0	6	100.0
TOTAL						
	Explot.	% explot.				
Propietat	101	66.4				
Arrendament	63	41.4				
Parceria	34	22.4				
Altres	2	1.3				
TOTAL	152	100.0				

Font: Enquesta Cànoves (1990)

Hectàrees dedicades a farratges i cereals en relació a la tipologia de la família

Hem considerat que les hectàrees que cada explotació dedica al cultiu de farratges i cereals és un indicador del nivell d'orientació comercial que té l'explotació. De la Taula 3 es desprèn que són les famílies de tipus Troncal les que acumulen un major nombre d'hectàrees dedicades a aquests cultius (16.44 ha) en menor mesura les Nuclears (12.97 ha) i

clarament inferiors les famílies de tipus desintegrat (4.89 ha). Si be això és lògic, ja que són les explotacions de les famílies Troncals les que tenen unes superfícies majors, també és un indicador de l'orientació productiva de cada estructura de família. Entenem que les explotacions de famílies d'estructura Troncal tenen una orientació més comercial de la producció mentre que les famílies de tipus desintegrat han de diversificar la seva producció i dedicar una part de la terra a productes per al consum familiar.

Taula 3. Hectàrees de forratges i cereals en relació amb el tipus de família

	Casos	Mitjana	Desv.	Mín.	Màx.
BAIX EMPORDÀ					
Troncal	27	12.28	7.96	1	34
Nuclear	30	17.16	13.70	4	50
Desintegrada	12	4.72	2.53	2	9
TOTAL	69	13.09	11.19	1	50
OSONA					
Troncal	38	19.39	25.54	1	150
Nuclear	33	9.15	5.68	2	23
Desintegrada	6	5.22	1.94	3	8
TOTAL	77	13.90	19.04	1	150
TOTAL					
Troncal	65	16.44	20.38	1	150
Nuclear	63	12.97	10.98	2	50
Desintegrada	18	4.89	2.30	2	9
TOTAL	146	13.52	15.77	1	150

Font: Enquesta Cànoves (1990)

Hectàrees dedicades a horta i tubercles en relació a la tipologia de família

Hem escollit el nombre d'hectàrees dedicades a horta i tubercles com indicador dels productes que en les explotacions familiars es destinen bàsicament a l'autoconsum. Partim de la hipòtesi que un tipus d'explotació més comercial dedica menys hectàrees a aquest tipus de producció. A la Taula 4 les mitjanes

dels totals ens indiquen que el nombre de ha. dedicades a aquests productes disminueix de les explotacions Troncals (0.82 ha) a les Desintegrades (0.59 ha). Segons aquests resultats no es compliria la nostra hipòtesi. No obstant, per àrees existeix una sèrie de diferències importants. En el Baix Empordà, la mitjana d'hectàrees dedicades a aquests productes és més alta en les famílies Desintegrades (0.39 ha), lleugerament inferior en les explotacions amb una estructura de

Taula 4. Hectàrees d'hortalisses i tubèrculs en relació amb el tipus de família

	Hortalisses/Tubèrculs (en hectàrees)				
	Casos	Mitjana	Desv.	Mín.	Màx.
BAIX EMPORDÀ					
Troncal	14	0.28	0.29	0	1
Nuclear	18	0.37	0.60	0	2
Desintegrada	9	0.39	0.43	0	1
TOTAL	41	0.34	0.47	0	2
OSONA					
Troncal	18	1.24	0.80	0	3
Nuclear	12	0.94	0.74	0	3
Desintegrada	2	1.53	2.09	0	3
TOTAL	32	1.15	0.85	0	3
TOTAL					
Troncal	32	0.82	0.79	0	3
Nuclear	30	0.60	0.71	0	3
Desintegrada	11	0.59	0.89	0	3
TOTAL	73	0.70	0.77	0	3

Font: Enquesta Cànoves (1990)

família nuclear (0.37 ha), essent la mitjana més baixa en les famílies de tipus Troncal (0.28 ha). Aquestes diferències sí que responen a la hipòtesi de partida i reflecteixen que és en les famílies amb una estructura més fràgil i un nivell econòmic més baix on l'explotació familiar s'orienta clarament a una producció d'autoconsum o d'estalvi intern a base de produir productes vinculats al consum familiar. En el cas d'Osona, si bé podem dir que això es compleix, ja que són les famílies de tipus Desintegrat les que major nombre de ha. dediquen a aquestes produccions (1.53 ha), podem veure que també són importants en les famílies Troncals (1.24 ha) i menors en les Nuclears (0.94 ha). L'explicació d'aquest resultat ve marcat, en part, per la pròpia estructura de la família Troncal, on conviuen dues i tres generacions i en la qual l'activitat destinada a tenir cura de l'hort sol estar en mans de les dones d'edat més avançada.

El rànking d'especialització agrícola en relació a la tipologia de família s'ha elaborat amb l'objectiu d'identificar els diferents nivells d'especialització agrícola que es donen en relació a les diferents estructures familiars (Taula 5). De l'anàlisi es desprèn que tant en els totals com en les dades de les dues comarques, la menor especialització se situa en les famílies de tipus desintegrat. Aquest resultat recolzat pel treball de camp reflecteix que és en aquestes explotacions d'estructura familiar desintegrada on l'agricultura és més residual i per tant la falta d'especialització és deguda a la limitada producció agrària. Podem dir, que si bé sota la lògica capitalista l'explotació agrària tendeix a la especialització de la

producció, l'explotació agrària familiar s'escapa - com a estratègia de supervivència- a aquesta especialització i necessita de la diversificació de la producció per garantir la seva continuïtat.

El següent tema que ens interessa analitzar és veure les característiques i comportaments de les dones en relació a les diferents estructures familiars.

En primer lloc podem dir, que tal com indica la taula 6, l'edat de les dones en relació al tipus de família ens mostra de forma clara que les dones de les dues comarques tenen una mitjana elevada d'edat (51,69 anys) i és lògic que sigui en les famílies de tipus Desintegrat on es concentren les dones d'edat més avançada (62,65 anys).

El nivell d'estudis (taula 7 i gràfic 1) mostra que pràcticament no existeixen diferències de nivell d'estudis entre les dones en funció de les composicions familiars i podem dir que les dones tenen bàsicament estudis de nivell primari.

La dedicació de les dones a l'agricultura abans del matrimoni ens permet veure el seu grau de vinculació a l'agricultura i a la vegada el podem relacionar amb l'origen familiar de les dones enquestades (Taula 8 i gràfic 2). Partim de la hipòtesi que són les dones de les famílies de tipus Troncal les que tenen una major relació amb l'agricultura abans de casar-se i que és en les famílies nuclears on la dona té una menor vinculació al món rural. En totals el 58% de les dones es dedicava a l'agricultura abans del matrimoni. Per comarques existeixen una sèrie de diferències notables. En el Baix Empordà veiem que és la família de tipus Troncal i Desintegrada on de forma clara la

Taula 5. Ranking d'especialització agrícola en relació amb el tipus de família

	Casos	Mitjana	Mín.	Màx.
BAIX EMPORDÀ				
Troncal	27	4.00	1	7
Nuclear	33	3.00	1	7
Desintegrada	14	2.00	1	7
TOTAL	74	3.00	1	7
OSONA				
Troncal	38	3.00	1	5
Nuclear	34	3.00	1	3
Desintegrada	6	2.00	1	3
TOTAL	74	3.00	1	5
TOTAL				
Troncal	65	3.00	1	7
Nuclear	67	3.00	1	7
Desintegrada	20	2.00	1	7
TOTAL	152	3.00	1	7

Font: Enquesta Cànoves (1990)

Taula 6. Edat de les dones en relació amb el tipus de família

	Casos	Mitjana	Desv.	Mín.	Màx.
BAIX EMPORDÀ					
Troncal	27	51.07	10.63	35	81
Nuclear	31	51.71	10.72	29	83
Desintegrada	14	64.43	6.90	52	76
TOTAL	72	53.94	11.21	29	83
OSONA					
Troncal	38	45.97	13.29	27	74
Nuclear	34	52.09	11.43	14	70
Desintegrada	6	58.50	11.64	37	70
TOTAL	78	49.60	12.85	14	74
TOTAL					
Troncal	65	48.08	12.43	27	81
Nuclear	65	51.91	11.02	14	83
Desintegrada	20	62.65	8.72z	37	76
TOTAL	150	51.69	12.25	14	83

Font: Enquesta Cànoves (1990)

dona es dedicava a l'agricultura abans del matrimoni. Aquestes dades confirmen l'origen més agrari de les dones vinculades a les famílies Troncals, mentre que és en l'estructura Nuclear on es concentren les que tenen una menor vinculació a l'agricultura. El treball de camp ens ha confirmat que són les dones d'un origen menys agrari les que tenen més capacitat d'innovació, bé perquè no tenen tan arrelades les tradicions o bé perquè en alguns casos provenen de zones urbanes i tenen un nivell superior d'estudis.

Una altra dada interessant a considerar és la capacitat de mobilitat que tenen les dones, ja que és en part un indicador del nivell d'independència. La Taula 6 i el Gràfic 3 ens mostren que en general les dones tenen una mobilitat escassa. Només cal dir que més de la meitat de les dones no condueixen, fet que en el medi rural és un factor clarament restrictiu.

En relació a l'estructura de família podem veure que són les dones de les famílies desintegrades las que menys condueixen. Aquests resultats són lògics ja que és en aquests tipus de famílies on es troben les dones d'edats més avançades i conseqüentment les que han tingut menys oportunitats per capacitar-se.

En relació al salari que les dones s'assignarien pel treball que realitzen en l'explotació agrària podem dir que la Taula 10 i el Gràfic 4, ens demostren que els percentatges més alts se situen en els salaris que es troben entre 50-70.000 pessetes/mes (35,4%) i els de més de 70.000 pessetes/mes (36,2%). Per tipus de família, són les dones de famílies d'estructura Troncal i Nuclear les que responen en major grau que s'assignarien aquests salaris, mentre que en les famílies de tipus desintegrat les dones s'assignen uns salaris més baixos (entre 30.000-50.000 pessetes). Ja hem apuntat que les dones de les famílies desintegrades són les d'edats més avançades el que explica que

realitzen menys treball en l'explotació i, en part, s'assignin un salari menor.

El nivell de participació de la dona en les decisions és en general alt (Taula 11 i Gràfic 5). Dels totals deduïm que les dones participen en les decisions entre molt (26,5%) i bastant (44,9%). El nivell de participació de les dones en les decisions és en general més elevat en les famílies de tipus Nuclear, tant per Osona (87,5%) com al Baix Empordà (78,8%). Aquest resultat s'explica degut al fet que la pròpia estructura de la família així ho facilita.

La continuïtat de l'explotació és una dada que ens permet saber fins a quin punt existeix una projecció de futur en base a les diferents estructures de família. En els totals de la Taula 12 i el Gràfic 6, podem constatar que un 60% de les explotacions afirmen que els agradaria que un familiar continués amb l'explotació, mentre que el 40% restant ho rebutja.

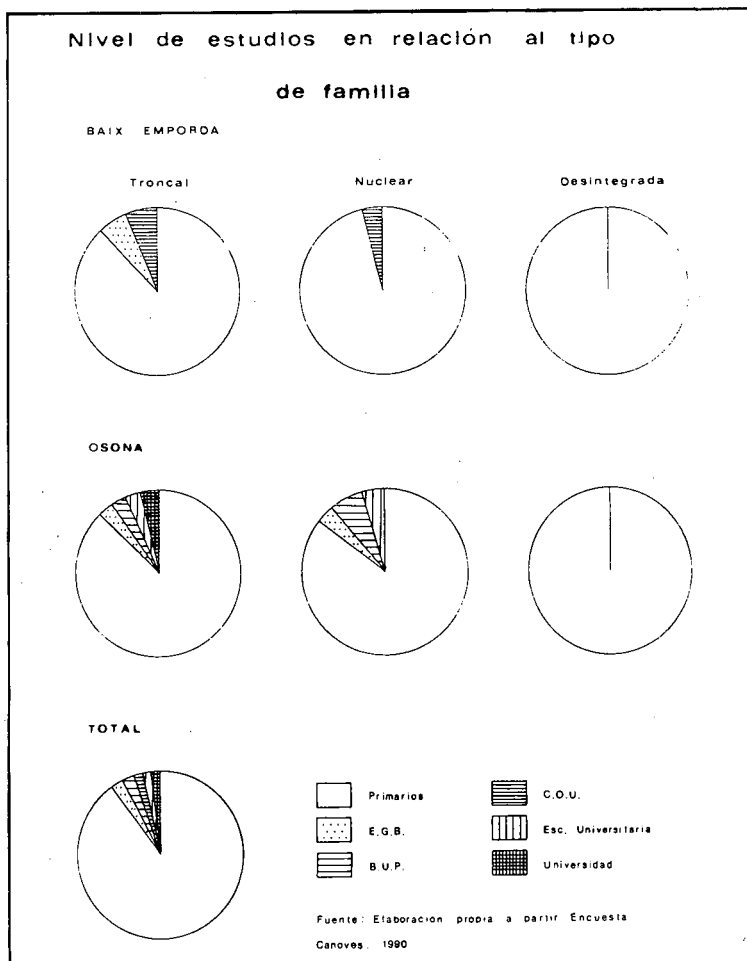
En relació a la tipologia de família podem veure que en les dues comarques el percentatge més alt de respostes negatives se situa en les famílies de tipus desintegrat, 60% a Osona i 53,8% al Baix Empordà, la qual cosa és lògica, ja que és en aquests tipus de famílies on existeixen menors possibilitats que algú continuï amb l'agricultura.

En la situació contrària es troben les famílies Troncals, que són les que ofereixen un percentatge més alt de respostes afirmatives en les dues àrees (70,6% a Osona i 7,8 al Baix Empordà). Aquestes respostes clarament afirmatives s'expliquen en tant que són les famílies extenses les que tenen unes perspectives més clares de continuïtat en l'explotació. A la vegada, és en aquesta estructura de família Troncal on tradicionalment s'han mantingut els grans patrimonis familiars a través de la figura de l'hereu.

Taula 7. Nivell d'estudis en relació amb el tipus de família

	BAIX EMPORDÀ			OSONA			TOTAL
	Troncal	Nuclear	Desint.	Troncal	Nuclear	Desint.	
PRIMARIS							
Nº casos	15	25	6	28	24	3	101
% columna	88,2%	96,2%	100,0%	88,5%	85,7%	100,0%	90,2%
EGB							
Nº casos	1			1	1		3
% columna	5,9%			3,1%	3,6%		2,7%
BUP							
Nº casos				1	2		3
% columna				3,1%	7,1%		2,7%
COU							
Nº casos	1	1					2
% columna	5,9%	3,8%					1,8%
ESCOLA UNIV.							
Nº casos				1	1		2
% columna				3,1%	3,6%		1,8%
UNIVERSITAT							
Nº casos				1			1
% columna				3,1%			0,9%
TOTAL							
Nº casos	17	26	6	32	28	3	112
% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
% fila	34,7%	53,1%	12,2%	50,8%	44,4%	4,8%	100,0%

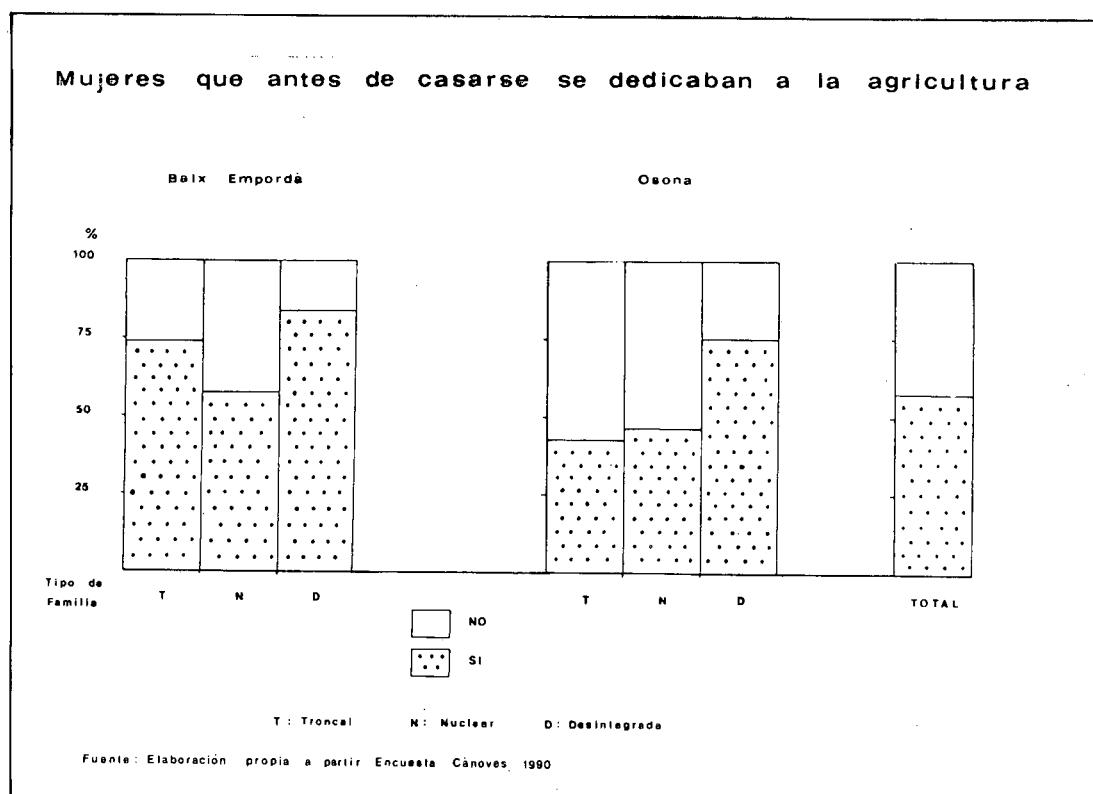
Font: Enquesta Cànoves (1990)

Taula 8. Dones que abans de casar-se es dedicaven a l'agricultura en relació amb el tipus de família

	BAIX EMPORDÀ			OSONA			TOTAL
	Troncal	Nuclear	Desint.	Troncal	Nuclear	Desint.	
SI							
Nº casos	20	18	11	14	15	3	81
% Columna	74,1%	58,1%	94,6%	42,4%	46,9%	75,0%	57,9%
NO							
Nº casos	7	13	2	19	17	1	59
% Columna	25,9%	41,9%	15,4%	57,6%	53,1%	25,0%	42,1%
TOTAL							
Nº casos	27	31	13	33	32	4	140
% Columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
% fila	38,0%	43,7%	43,7%	47,8%	46,4%	5,8%	100,0%

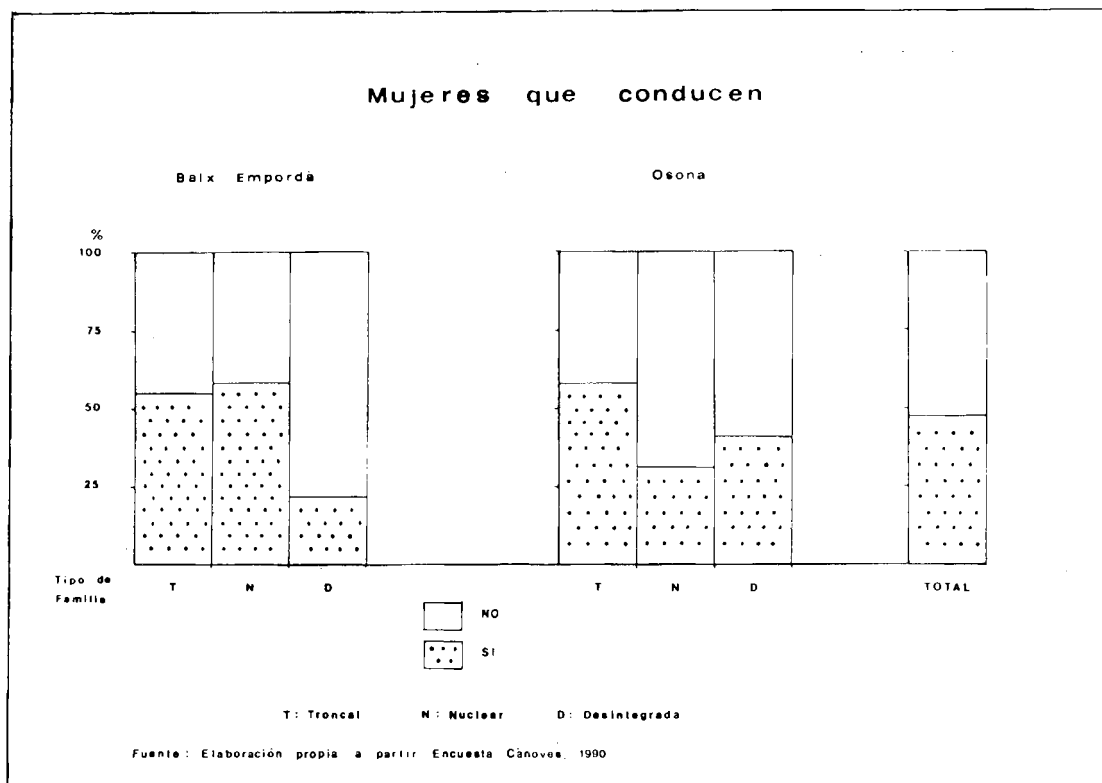
Font: Enquesta Cànoves (1990)

Taula 9. Dones que condueixen en relació amb el tipus de família

	BAIX EMPORDÀ			OSONA			TOTAL
	Troncal	Nuclear	Desint.	Troncal	Nuclear	Desint.	
CONDUEIX?							
SÍ							
Nº casos	15	18	3	22	10	2	70
% columna	55,6%	58,1%	21,4%	57,9%	30,3%	40,0%	47,3%
NO							
Nº casos	12	13	11	16	23	3	78
% columna	44,4%	41,9%	78,6%	42,1%	69,7%	60,0%	52,7%
TOTAL							
Nº casos	27	31	14	38	33	5	148
% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
% fila	37,5%	43,1%	19,4%	50,0%	43,4%	6,6%	100,0%

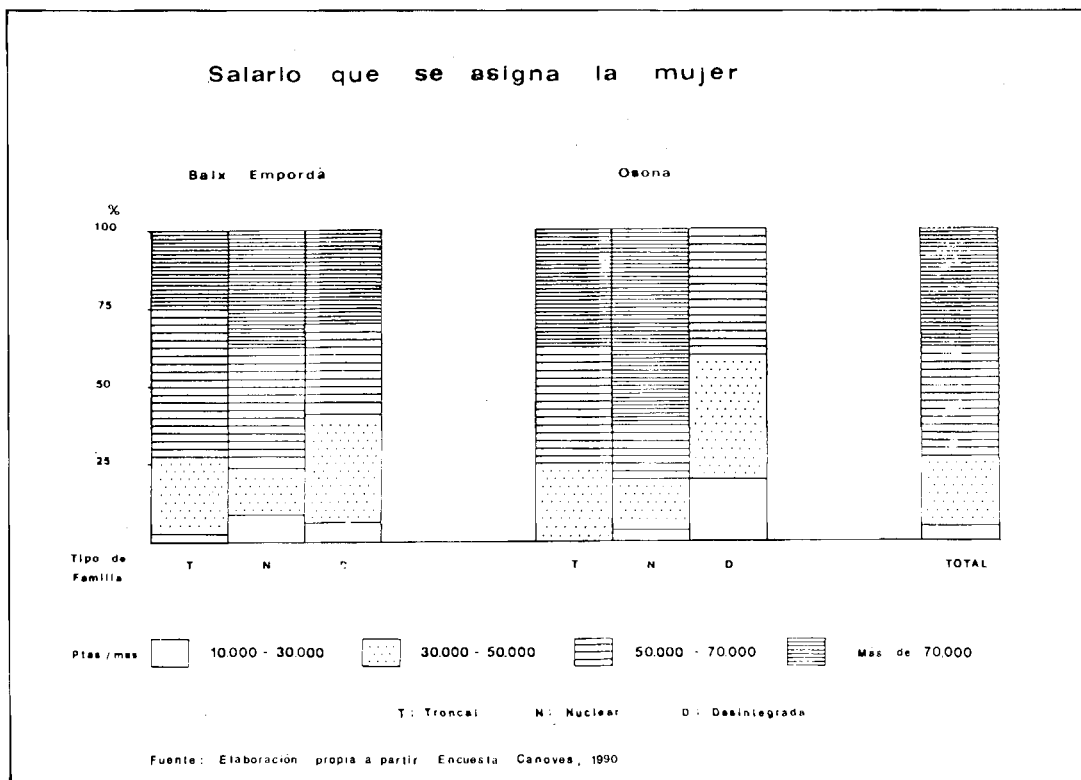
Font: Enquesta Cànoves (1990)

Taula 10. Salari que s'assigna a la dona en relació amb el tipus de família

(Pessetes)	BAIX EMPORDÀ			OSONA			TOTAL
	Troncal	Nuclear	Desint.	Troncal	Nuclear	Desint.	
10.000/ 30.000							
Nº casos	1	3	1	1	1	1	7
% columna	3,7%	9,1%	7,1%	4,2%	20,0%		5,4%
30.000/ 50.000							
Nº casos	7	5	5	7	4	2	30
% columna	25,9%	15,2%	35,7%	25,9%	16,7%	40,0%	23,1%
50.000/ 70.000							
Nº casos	13	13	4	10	4	2	46
% columna	48,1%	39,4%	28,6%	37,0%	16,7%	40,0%	35,4%
Més de 70.000							
Nº casos	6	12	4	10	15		47
% columna	22,2%	36,4%	28,6%	37,0%	62,5%		36,2%
TOTAL							
Nº casos	27	33	14	27	24	5	130
% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
% fila	36,5%	44,6%	18,9%	48,2%	42,9%	8,9%	100,0%

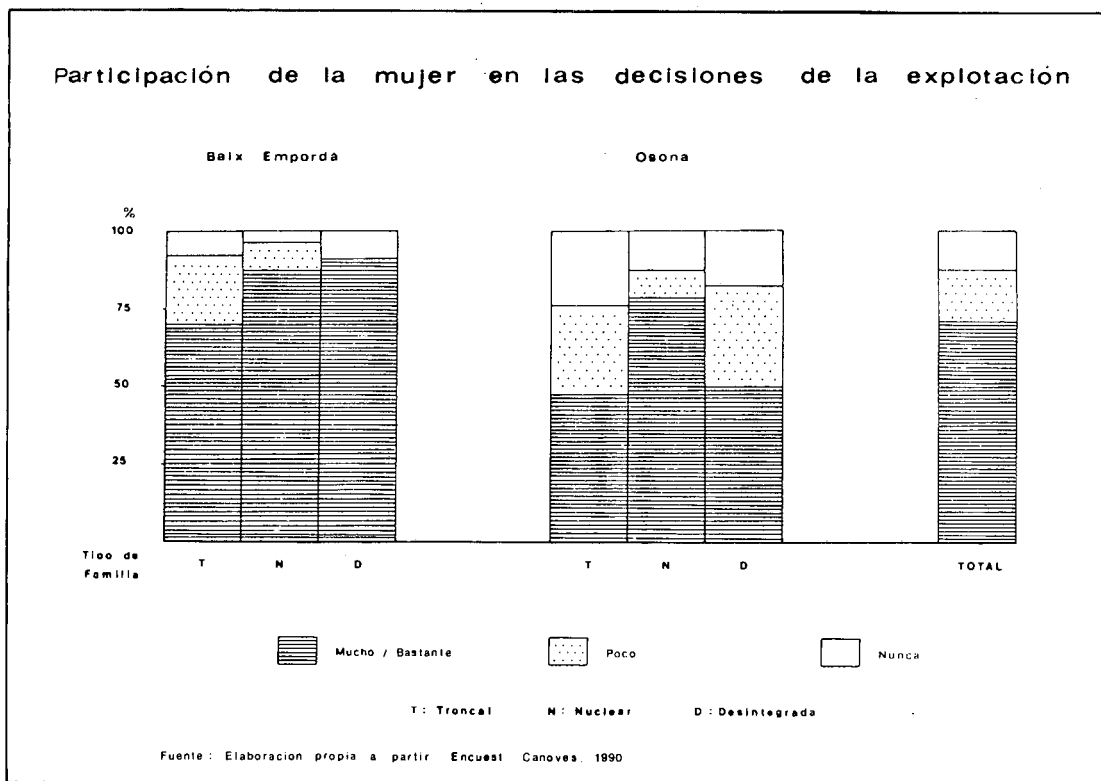
Font: Enquesta Cànoves (1990)

Taula 11. Participació de la dona en les decisions de l'explotació en relació amb el tipus de família

	BAIX EMPORDÀ			OSONA			TOTAL
	Troncal	Nuclear	Desint.	Troncal	Nuclear	Desint.	
MOLT							
Nº casos	8	19	6	1	4	1	39
% columna	29,6%	59,4%	50,0%	2,7%	12,1%	16,7%	26,5%
BASTANT							
Nº casos	11	9	5	17	22	2	66
% columna	40,7%	28,1%	41,7%	45,9%	66,7%	33,3%	44,9%
POC							
Nº casos	5	2		9	3		19
% columna	18,5%	6,3%		24,3%	9,1%		12,9%
OCASIONS							
Nº casos	1	1		2		2	6
% columna	3,7%	3,1%		5,4%		33,3%	4,1%
MAI							
Nº casos	2	1	1	8	4	1	17
% columna	7,4%	3,1%	8,3%	21,6%	12,1%	16,7%	11,6%
TOTAL							
Nº casos	27	32	12	37	33	6	147
% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
% fila	38,0%	45,1%	16,9%	48,7%	43,4%	7,9%	100,0%

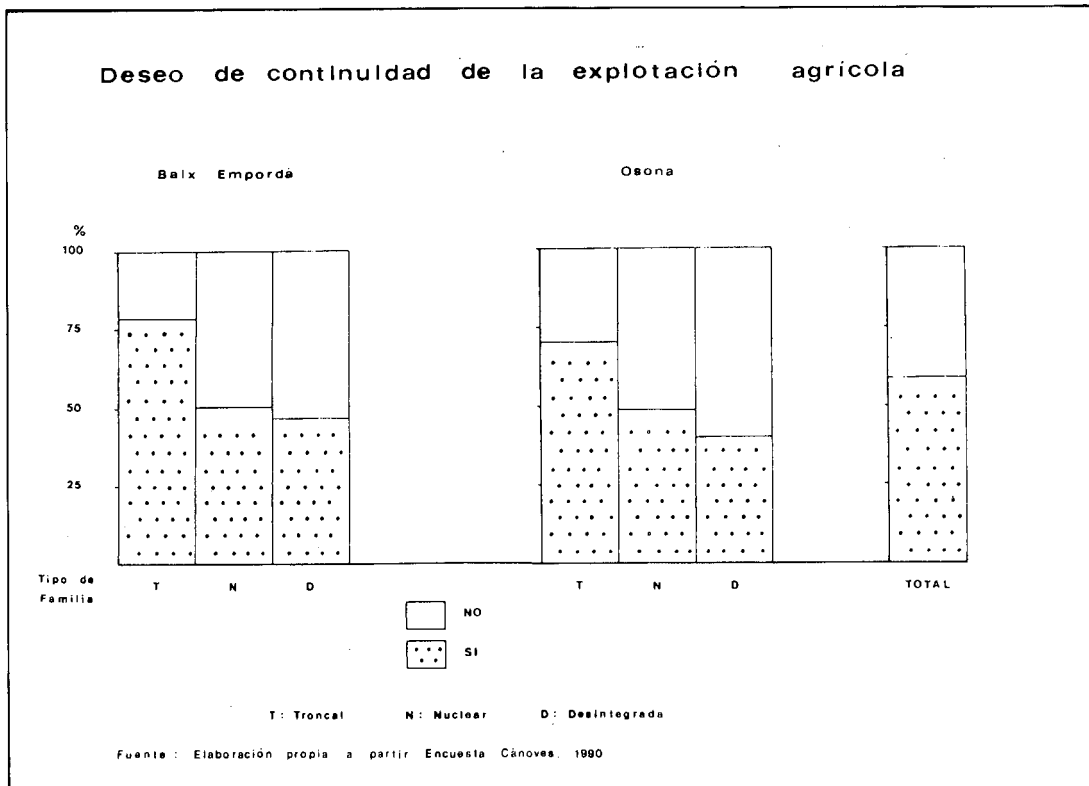
Font: Enquesta Cànoves (1990)

Taula 12. Desig de continuïtat de l'explotació agrícola en relació amb el tipus de família

	BAIX EMPORDÀ			OSONA			TOTAL
	Troncal	Nuclear	Desint.	Troncal	Nuclear	Desint.	
SI							
Nº casos	6	15	7	10	15	3	56
% Columna	22,2%	50,0%	53,8%	29,4%	51,7%	60,0%	40,6%
NO							
Nº casos	21	15	6	24	14	2	82
% Columna	77,8%	50,0%	46,2%	70,6%	48,3%	40,0%	59,4%
TOTAL							
Nº casos	27	30	13	34	29	5	138
% Columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
% fila	38,6%	42,9%	18,6%	50,0%	42,6%	7,4%	100,0%

Font: Enquesta Cànoves (1990)

Conclusions

En base als resultats de l'enquesta i l'experiència de les entrevistes en profunditat podem concloure que:

En primer lloc, l'explotació agrària familiar és un marc idoni per estudiar la divisió del treball en base al gènere. Aquesta divisió del treball queda clarament reflectida en la divisió del treball domèstic responsabilitat de les dones i l'agrari que realitzen els homes. A la vegada en el mateix treball agrari s'evidencien una sèrie de feines que són específiques de les dones, com és tenir cura de l'hort i encarregar-se dels animals petits i d'altres que són realitzades pels homes com és la comercialització dels productes de l'explotació i l'atenció al bestiar gran. En definitiva podem dir que les dones tenen la responsabilitat dels treballs domèstics vinculats a la reproducció familiar, mentre que els homes es fan càrrec de la producció per al mercat.

En segon lloc, les dones són conscients del treball que realitzen en l'explotació familiar i expressen la necessitat de gaudir d'un salari. També consideren que la classificació d'ajudes familiars invisibilitza bona part del treball que realitzen a l'explotació familiar.

En tercer lloc, no podem parlar de família agricultora en un sentit ampli, ja que existeixen uns comportaments diferenciats en base al tipus de família que porta l'explotació. A la vegada, la dinàmica de l'explotació està condicionada per l'estructura familiar. Podem afirmar que són les famílies classificades com Nuclears les que presenten uns trets més dinàmics en l'agricultura familiar, mentre que les famílies amb una estructura Desintegrada mantenen l'explotació

sense una perspectiva de futur i amb unes activitats que podem anomenar residuals. En el cas de les famílies Troncals, no es pot parlar d'una dinàmica uniforme ja que el major o menor dinamisme de l'explotació ve condicionat pel canvi generacional. Així hem constatat que en les famílies Troncals on al front es troba la generació jove, ofereixen una dinàmica més activa de l'explotació.

Finalment podem dir que la geografia ha de incloure la variable del gènere en l'anàlisi espacial, de forma que contribueixi a explicar les causes de les desigualtats socials. En el nostre treball hem destacat que la dinàmica de l'explotació agrària familiar ha d'analitzar-se tant des del punt de vista econòmic com des de la composició familiar que forma el grup de treball d'aquesta particular estructura agrària. Per entendre aquesta dinàmica és necessari una anàlisi profunda de les relacions de gènere i de la divisió patriarcal en què es basa la família.

Aquesta atenció cap als aspectes no purament econòmics de les relacions socials i espacials s'alineja, per altre part, amb les recents contribucions d'alguns geògrafs i geògrafes que problematitzen aspectes de la vida social (gènere, etnicitat, o cultura) abans insuficientment considerats en els diferents paradigmes de la geografia contemporània. La pervivència de l'explotació agrària familiar, que s'ha revelat com un problema bastant intractable pels paradigmes basats únicament en el factor econòmic, pot explicar-se i de fet s'explica, segurament, per l'existència d'altres tipus de relacions diferents a les econòmiques. En aquest sentit, les relacions de gènere ocupen un lloc essencial.